

МОВОЗНАВСТВО

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Надія Бабич

УДК 811.161.2:81:1

САКРАЛІЗАЦІЯ МОВНОЇ ПРАКТИКИ ЯК СПОСІБ МОРАЛЬНОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА

Надія Бабич. Сакралізація мовної практики як спосіб оздоровлення суспільства.

Один із багатьох „діагнозів” хвороби сучасного суспільства – вульгаризація мовлення, ігнорування магічної сили рідного слова. Духовне начало в національній культурі загалом і мові зокрема відступило далеко на задній план, що спричинило ігнорування етичних норм у мовленні багатьох людей різних вікових категорій. Це загроза культурі не тільки конкретної нації, а й людства загалом і самій мові як генетичному кодові нації, бо веде до моральної та інтелектуальної деградації особистості. Про причини такої загрози і можливості її уникнути – у цій статті.

Ключові слова: сакральне, профанне, вульгаризація, антимова, примітивізм, естетика мовлення, мовне самоствердження, соціальна відповідальність.

Надежда Бабич. Сакрализация языковой практики как способ морального оздоровления общества.

Один из многих „диагнозов” болезни современного общества – вульгаризация речи, игнорирование магической силы родного слова. Духовное начало в общенациональной культуре и языке в частности отошло далеко на задний план, что привело к игнорированию норм этики в речи многих людей разных возрастных категорий. Это угроза культуре не только конкретной нации, но и всего человечества, ибо ведёт к моральной и интеллектуальной деградации личности и создаёт опасность для самого языка как генетического кода нации. О причинах такой угрозы и возможностях её предотвращения – в этой статье.

Ключевые слова: сакральное, профанное, вульгаризация, антиязык, примитивизация, эстетика речи, языковое самовыражение, социальная ответственность.

Nadia Babych. Sacralization of Language Practice as a Way of Society Moral Rehabilitation.

One of the many diseases detected in modern society is speech vulgarization and ignoring of the magical power of the native word. Spiritual principles of national culture in general, and language in particular, receded far into the background that caused disregard of social etiquette in the speech of many people of different ages. This is a threat not only to the culture of a particular nation, but of humanity as a whole, as it leads to moral and intellectual degradation of the individual and threatens language as a genetic code of a nation. The reasons for such a threat and how to avoid it are analyzed in the given article.

Key words: sacral, profane, vulgarization, anti-language, primitivisation, speech aesthetics, linguistic self-affirmation, social responsibility.

Зміни в психологічній орієнтації населення, специфічне розуміння свободи, процеси глобалізації та інтернаціоналізації в суспільному житті, сучасні інтелектуальні системи, які здійснюють інтерфейс штучною мовою, і т. ін., призвели до того, що духовне начало в національній культурі загалом і в мові зокрема почали ігнорувати і навіть зневажати. На противагу культурі літературного мовлення ставлять якщо не сленг, то суржик, хизуючись тим, що для такого мовця жодних обмежень у вживанні нелітературних елементів немає. Вульгаризація сучасного мовлення – це не лише поява все нових і нових жаргонізмів (вони виникали у рідній мові і засвоювалися з мов чужих здавна і будуть завжди), а й грубість та нищість їх промовлення. І. Дзюба впевнений, що „найбезпосередніше відношення до проблематики нашої культури, її якості та перспективи мають інші загрози, що виникають із тенденцій до соціально-етичної деградації суспільства. Це – втрата в суспільстві соціальної совісті й соціального сорому як найточнішого індикатора соціальної відповідальності особистості” [3, с. 54]. Далі академік Дзюба пояснює причини такого стану справ: „Це насамперед чинники глобальні, пов’язані з характером цивілізаційного процесу, ламанням традиційних поведінкових установок, банкрутством багатьох світоглядів і багатьох гуманістичних ілюзій, величезними масштабами ротації людських мас, ідей, культурних і антикультурних фактів, стереотипів поведінки...” [3, с. 55].

Якщо у старі часи була стилістика соціального верху і стилістика соціального дна, то

сьогодні таке не спостерігається, принаймні у розмовному мовленні. Якщо раніше у людини, яка говорить або пише, був самоконтроль за використанням Слова (адже слово має магічну силу – може збудувати і зруйнувати, вернути до життя, оздоровити і знищити тощо), то зараз цей самоконтроль є не у кожній людині. І ще раз зачитуємо уже з іншої статті І. Дзюби, який бачить головною причиною такого ставлення до слова втрату в ньому сакральності, яку вчений розуміє не тільки безпосередньо як приналежність слова до сфери релігійних таїнств, а „взагалі владу Слова над людиною як сили позаіндивідуальної і надраціональної, світовпорядкувальної, що давалося від богів, від космічних енергій, від великих поетів” [2, с. 34].

Сьогодні багато вчених і простих людей від народу все частіше замислюються над низкою архіважливих проблем: якщо мова, кожне її повнозначне (і не лише) слово має магічну силу впливу на істот і предмети довкілля, то чому людина так легковажить Словом? Якщо мова – генетичний код нації, то чому належні до певної нації люди так бездумно поводяться з цим кодом? Чи не є вони самовбивцями? Якщо кожен предмет нашого довкілля давно отримав свою назву, то який сенс змінювати назву абсолютно не зміненого предмета?

Чи здатне буде людство у ХХІ столітті згадати, що „спочатку було слово”? Відвідування храмів і очікування благословення служителя храму стало модним для вчорашніх атеїстів. Та чи стане все це переконанням, яке формується усе ж словом? Адже „стихія мовної всюдозволеності й вульгаризації як грубої десакаралізації, „деіконізації” поширилася й на сферу вищих духовних цінностей – з використанням засобів, як і за всієї поваги до плюралізму поглядів та різноманітності естетичної палітри навряд чи можна вважати морально дозволеними – дисфемізації (каламбурного обігрування й римування ключових слів цієї сфери з непристойними словами) та пародіювання із залученням непристойних слів” [8, с. 25].

Один із ліків для оздоровлення суспільства відомий: для повернення Слову його сакральності, його магічної сили в людських взаєминах і навіть у стосунках людини з усім матеріальним і нематеріальним світом потрібна висока моральність суспільства, бо, як у свій час переконував Микола Реріх, криза світу аж ніяк не матеріальна, а духовна, і людству необхідно вернутися до мови серця, з допомогою якої створювались епохи розцвіту. Чи ж це можливо? А. Швейцер сумнівається: „Показово, що ми, власне, уже не дуже й цікавимося тим цінним, що є у нашому минулому. Великі духовні досягнення минулого всього лише бездушно реєструються. Схвилювати наш інтелект ми їм уже не дозволяємо. Лише те, що асоціюється з нашими сьогоднішніми планами, пристрастями, почуттями, естетичними смаками, складає для нас цінність” [11, с. 39]. Надія лише на те, що це об’єктивне, але песимістичне спостереження усе ж не варто вважати абсолютним – це ще не норма, а лише відступи від неї, хоч, на жаль, непоодинокі. Людство за баченням перспектив рідної мови, звукової мови взагалі розділилося на скептиків та оптимістів. І якщо перші спокійно, якщо б не сказати байдуже, сприймають десакаралізацію Слова, то другим бракує переконливих аргументів для обстоювання своєї позиції, яка хоч і допускає компроміси, та усе ж не поступається принциповим: мова є національним геном нації і її не можна нищити.

Проте в Україні, як і в багатьох європейських наукових колах, не всі вбачають у вульгаризації мовлення небезпеку. Не критикуючи цю позицію, наведемо лише аргументації декотрих учених.

О. Тараненко: „Таким чином, у своєму цілком зрозумілому й закономірному прагненні бачити українську мову мовою з повною соціально-стильовою парадигмою, українську літературу – літературою справді реалістичною за її мовною основою, а українську словесну культуру – культурою не патріархальною і не провінційною, певна частина і літераторів, і мовознавців ладна погодитися, по-перше, на легітимізацію в корпусі української національної мови певних соціолектів, які є в своїй основі поки що не українськими, а перейнятими з іншої мови, по-друге, на масове входження цих маргінальних мовних шарів до розмовного, художнього та публіцистичного стилів літературної мови” [8, с. 40].

Мудро, бо одночасно запропоновано вихід із ситуації. „Але вихід із цієї ситуації може бути єдиний (власне – двоєдиний), хоча і досить тривалий... З одного боку, це поступове заповнення українською мовою всіх дотеперішніх соціально-мовних лакун у житті українського народу... З другого боку, це подальше вдосконалення та урізноманітнення виражально-зображальних можливостей української літературної мови, у тому числі й у відтворенні мовлення тих верств населення країни, що спілкуються неукраїнською, або українською, але не літературною...” [8, с. 41].

Л. Ставицька: „...лінгвісти зійшлися на тому, що це (*суржик*. – *Н.Б.*) все-таки мова, як би сакральна риторика цього поняття у національній культурі не суперечила сутності мішаної мови і якою б асистемною та невпорядкованою не була остання. Метамовна рефлексія у царині суржику негайно була спрямована у річище стратегії одного з можливих шляхів мовного виховання нації” [7, с. 19].

Щоправда, тут оптимізму дещо менше. „Сленг, жаргон, лайка, вульгаризм – усі ці стильово оформлені особистістю мовця сутності передбачають-таки твердість духу, своєрідну поетику вербальних і невербальних жанрів. Про суржик цього сказати не можна. Без ін’єкції інших повноправних складників недолуге дитя приречене на безбарвне животіння. Слід констатувати стильову безформність суржику на комунікативно-інформаційному рівні (побутове спілкування, вулична комунікація)” [7, с. 25].

А може, оптимізм усе ж є? „Кровозмісне дитя нівроку. Виживає й існує собі. Хоча вже вийшло з дитячого віку, йдеться про дитинні, несформовані форми мови й мислення, які приречені на довічне животіння в цьому віковому й розумовому статусі, бо природний саморозвиток – не для нього” [7, с. 27]. Та усе ж є підстави для ще більшого оптимізму, і вони – в оздоровленні генетичної пам’яті народу.

Вважають, що магію „готує” слово. Ні „біла”, ні „чорна” магія, які, на жаль, не zostалися у своєму середньовіччі, а дожили до днів наших, не вивіщує людину як істоту мислячу, а лише свідчить про її слабку віру у Вищий розум. А все – матеріальне й ідеальне, що оточує людину чи зароджується в її уяві задля удосконалення цього світу і себе в ньому та здатне справити приємне враження, захопити й зачарувати, закарбувалося у слові рідної мови, відшліфувалося часом і досвідом усіх перейдених поколінь, сьогодні звертається до його носіїв з проханням не втрачати здатності чинити магічний вплив на своїх нащадків задля збереження сили тих „чарів”, які воно має у давніх звичаях і обрядах, молитві й пісні, прислів’ях і загадках, власних іменах і назвах істот та неживих предметів довкілля, іменуваннях і пошануванні інших народів у земному макросвіті.

Як до цього прагнути і як досягати добрих плодів, нас навчає людський досвід – життєвий і науково-дослідний.

Сьогодні вона, Земля наша, перелюднена, кажуть. І кожен народ думає, очевидно, про те, як зберегти себе, як не втратити ті прикметні риси, завдяки яким він є тим, ким є. Особливості раси, звичаї і обряди, віросповідання й традиційні види діяльності, осоння, тобто кліматична зона, у якій людина народилася, а особливо рідна мова забезпечують це самозбереження. Щоб так було, треба зберігати генетичну пам’ять, передавати її через мову кожному новому поколінню.

Слово – велика таємниця. А таємницю тримають у пам’яті. І лише отримавши дозвіл того, хто тобі цю таємницю повідав, ти можеш її передати іншому або й оприлюднити. Як добре, що попередні покоління у словах розкрили нам свої таємниці, довірили їх для того, щоб ми мали ґрунт для самоудосконалення, для збереження і примноження того, з чого починали життя у цьому білому світі вони.

Засоби і способи для збереження такого ладу залежать від багатьох чинників, зокрема й від ментальності нації. Про українську ментальність за останні два десятиріччя написано дуже багато, хоча, на наш погляд, у чистому вигляді нині не існує жодної ментальності, як давно вже немає т. зв. чистих рас.

Враховуючи сучасний, у багатьох аспектах деформований, світ, варто замислитись про необхідність серйозної наукової корекції біологічного поля людини. Саме про це пише І. Каганець у своїй книзі „Арійський стандарт”: „Сучасна Україна (і не лише вона. – *Н. Б.*) нагадує людину з порушенням обміну речовин. Таке враження, що органи й підсистеми організму втратили внутрішню злагодженість, перестали розуміти один одного і починають конфліктувати. Здебільшого причиною такого розбалансування стає пошкодження біополя людини” [12].

„Сьогодні багато українців скигнуть, – продовжує автор, – чому вони такі слабкі й нещасні. А звідки взятися силі і щастю, якщо половина українців не розмовляє рідною мовою, розірвавши у такий спосіб зв’язок і з рідною землею, і з власним генотипом, і з сотнями поколінь українських предків?! Погляньте навколо: українці перестали адекватно розуміти одне одного, їм важко планувати спільні дії, вони втратили здатність їх інтуїтивного узгодження.

Населення України на 80 відсотків складається з етнічних українців. Для відновлення когерентного поля України достатньо, щоб вони заговорили рідною мовою. Йдеться про українізацію саме українців, яка жодним чином не зачіпає людей неукраїнського походження. Адже,

повторю, для кожної людини найкращою є рідна мова.

Інша справа, якщо людина пов'язала свою долю з певною країною, то в її інтересах підтримувати цілісне поле цієї країни і поважати місцеву мову: в Україні – українську, в Росії – російську, в Німеччині – німецьку, в Англії – англійську тощо. Взагалі, інтенсивне просування в будь-яку країну чужої для неї мови є актом мовної агресії, яка руйнує цілісність національного біополя і підриває його життєспроможність. Саме тому могутні держави дбають про збереження власної мови й енергійно протидіють експансії чужих мов. Настав час цю істину зрозуміти й українцям.

Завдяки рідній мові налагоджується гармонійний зв'язок між людською свідомістю і прихованими талантами та здібностями, що дремають у її підсвідомості. Проте річ не лише в кращих перспективах самореалізації. Рідна мова робить людину могутнішою і щасливішою, оскільки виступає в ролі каналу, через який людина черпає цілющу енергію рідної землі” [див. 12].

Психологи рекомендують уникати у своєму мовленні, зокрема внутрішньому, слів *якщо б*, вилучити зі свого словника слова *мушу*, *повинен*, бо все, що ми робимо з обов'язку, породжує підсвідоме бажання уникнути його. Натомість використовуйте слова *я хочу*, *я обираю*, *я вирішив*. Будьмо уважні до слова *але*, за яким попередня інформація стає начебто недостовірною – тоді для чого було її подавати?

Дуже багато важить значення тих чи інших слів для конкретної людини. Якщо уявити собі вимовлене слово написаним, то для одних це будуть літери прописні, жирні, а для інших такі, як у молодших класах – виведені охайно, з усіма заокругленнями і з'єднаннями. „Страшні”, злі слова уявляються чорними, доброзичливі, заспокійливі будуть кольоровими відповідно до улюблених барв і стану душі в конкретний момент. Ще слово не промовлене, а наш мозок уже чує його звучання і при потребі це звучання можна „відредагувати”. Вважається, що округлі форми літер викликають у переважній більшості людей позитивні емоції, а гострі, „ковані” – переважно насторожують, тривожать, гальмують реакцію на прочитане.

Кожен погодиться, що нині ми живемо в часи інтенсивної (навіть чи не надмірної!) комунікації, але, на жаль, вона все менше є міжособистісною, очною, тобто живою. Дивовижно талановиті засоби електронного передання інформації „посадили” людину за стіл, перед екран або до навушників, зменшили обсяг слухового сприйняття світу не лише людей, а й довкілля, яке теж втягнуте в „павутину” соціальних мереж. За таких умов важко визначити, яким слухачем є ваш співрозмовник, наскільки він вас розуміє, переймається почутим або написаним. Адже відомо, що спілкування є вербальним (слівним) і невербальним (міміка, жести, ритм, тембр, інтонація, обстановка тощо).

Цікавий висновок пропонують деякі знавці комунікативних „секретів”: люди краще ставляться до співбесідників, які схожі на них, більше таким довіряють, а отже, теза фізиків про те, що протилежності притягуються, є вибірковою, а не аксіоматичною щодо людських стосунків. Додамо ще й таке спостереження: цікавою для будь-якого співрозмовника є „нова” людина, якою може себе подати наш давній знайомий.

Для багатьох нинішніх людей магічні властивості, можливості слова є не чим іншим, як абсурдом. Вони звикли називати речі своїми іменами і не переймаються, як їх можна ще назвати. Їх не переконують чийсь приклади з життя, бо їхній життєвий досвід у цих проблемах невеликий, а інтелектуальний багаж у цій сфері ще менший. Та є усе ж прекрасний спосіб комунікації, щоб донести до співрозмовника якусь ідею або думку іншої людини. І цей спосіб – вникнути і пізнати світ алегорій, аналогій, метафор та інакомовлення.

Учені й досі розшифровують давні міфи і легенди, а значна частина людства сприймає їх як реальність. Переказувані від покоління до покоління, міфи знаходять зацікавлених сучасників, які на власному досвіді хочуть переконатися у силі слова давнього, забуваючи подеколи, що і слово сучасне має неабияку магічність, якщо його не зраджувати.

Завершимо надією на те, що людство усе ж мудре, бо: „Здобувши дуже багато на шляху технічного прогресу, ми багато чого втратили з того, що є важливим для нашого життя. Але культура, яка повністю втратила потенціал сакрального, – згідно з О. Шпенглером, – перетворюється на цивілізацію, у якій уже не створюються оригінальні, життєво необхідні ідеї. Тому, щоб долучитися до цих ідей, які багато в чому визначали наше минуле і сьогодення, нам слід звернутися саме до пам'яток сакрального мистецтва” [10, с. 106–107]. „Весь світ сакральний”, – нагадують учені [6] слова Фоми Аквінського. „Дар мови без сакральних понять був

би беззмiстовним” – твердять священнослужителi [5, с. 13]. Та доцiльнiше мислити реально: „Нiякi закони не здатнi вирiшити всi мовнi проблеми. Цi проблеми вирiшуються лише часом i мудрою державною полiтикою: iнодi суворою, iнодi делiкатною, але завжди послiдовною та однозначною” [1, с. 69]. Схоже, що це не для нас...

Лiтература

1. Бондаренко І. Хто виликiє українську мову / Іван Бондаренко // Сучаснiсть. – 2008. – № 1–2. – С. 66–76.
2. Дзюба І. Вимирання слова / Іван Дзюба // Вiсник НАНУ. – 2004. – № 12. – С. 34–40.
3. Дзюба І. Від маргiнальностi до унiверсальностi / Іван Дзюба // Сучаснiсть. – 2008. – № 1–2. – С. 53–65.
4. Лабашук М. Свiт мови чи мова свiту? / Михайло Лабашук // Мандрiвець: Концептуальний проект „Золота стежина”. – К.: Вид. нацiон. ун-ту „Києво-Могилян. акад.” – 2002. – № 1 (36). – С. 44–49.
5. Митрополит Чернiвецький i Буковинський Данило (Ковальчук). Богословський змiст мови як засобу вираження сакральних понять // Науковий вiсник Чернiвецького унiверситету. – Вип. 506–508: Слов’янська фiлологiя. – Чернiвцi : ЧНУ, 2010. – С. 11–16.
6. Скаб М. Основнi напрями дослiдження взаємодiї української мови i сфери сакрального: здобутки i перспективи / Марiя Скаб // Науковий вiсник Чернiвецького унiверситету. – Вип. 506–508 : Слов’янська фiлологiя. – Чернiвцi : ЧНУ, 2010. – С. 3–10.
7. Ставицька Л. Блудний суржик: мiф, мова, стиль / Леся Ставицька // Мандрiвець: Концептуальний проект „Золота стежина”. – К. : Вид. Нацiон. ун-ту „Києво-Могилян. акад. ” – 2002. – № 1(36). – С. 18–27.
8. Тараненко О. О. Колоквiалiзацiя, субстандартизацiя та вульгаризацiя як характернi явища стилiстики сучасної української мови (з кiнця 80-х рр.) / Олександр Тараненко // Мовознавство. – 2001. – № 1.
9. Ткаченко О. Шляхи мовного самоствердження i становище української мови / Орест Ткаченко // Українська мова, 2005. – № 1. – С. 3–10.
10. Шелюто В. Естетичний аспект сакрального в освiтньому та виховному процесi в сучаснiй вищiй школi / Володимир Шелюто // Вища школа: Науково-практ. видання / Гол. ред. Д. В. Табачник. – К. – 2012. – № 1. – С. 100–107.
11. Швейцер А. Благоговенiе перед життям / А. Швейцер. – М. : Прогресс, 1992. – 254 с.
12. Режим доступу: <http://sd.org.ua/news.php?id=7848>